

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kültür İnnovasiya və Mədəniyyətə Bakirlikinə
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

VIII. Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Səmxiyyə Məmmədov yazır ki, Firudin bəy Köçəri şifahi ədəbiyyatın tədrisinin təlimi, tərbiyəvi əhəmiyyəti, el ədəbiyyatının bədii-estetik dəyəri bərabərdir. Həqiqətən, cürbəcür milli nəğmələrdən, aşıq sözlərindən, məsallardan, tapmacılardan, yanılmalardan, ağıcı sözlərindən, bayatılardan ibarət olan el ədəbiyyatı cəmləşdirilərək çapa verməyi, itib-batmaqdan qorunmağı müasiri olan ziyalları başlıca vəzifəsi sayırdı.

fəkkür sahibi olan Firudin bəy Köçəri müasirləri sırasındakı şifahi və yazılı ədəbiyyat arasında oxşar və fərqli xüsusiyyətləri fərq olaraq qələmə alıb. Bu fikirlər indi də öz ədəbi-nəzəri dəyərini saxtamaqdadır. O, ədəbiyyata «har bir millətin gən və əzəmlinə, tərəqqi və saadətina bəis olan səbəblərdən biri» kimi yüksək sosial-mədəni, tarixi-ədəbi qiymət verir: «Ədəbiyyat millətin aineyi - həqiqətünü-məsədir ki, onun məddi və mənavi tərəqqisi və istiqbalı üçün nəcət və saadət yollarını eynilə göstərir».

Ədəbiyyata belə qiymət verən böyük ədəbiyyatşünas söz sənətinin iki forması və bunların janrları haqqında mülahizələrini belə ümumiləşdirib: «Ədəbiyyat iki qismidir: bir qismi ağızda söylənmə nəğmələrdən, cürbəcür milli nəğmələrdən, aşıq sözlərindən, məsallardan, tapmacılardan,

no, təcrübəsini, hikmətini izhar edir və hər bir iltifaqla münasib-hal söyləməyini, dünyada dolanmasını, insanların ilə rəftarını və sair mövzularla əlaqəsini az sözlü, amma dərin mənalı-bufluq-müxtəsər kəlam ilə bəyən qılır. Türkdə ne-dim min hikmətəməz məsəl-ürü və ki, tamamisi təcrübə üzü ilə deyilib». Deməli, ədəbiyyatşünas çox dəqiq və doğru notica çıxarıb ki, atalar sözləri har hansı hadisə ilə əlaqədardır, xalqın yaşadığı həyat təcrübəsi ilə bağlı ümumiləşdirilmiş obrazlı-fəlsəfi xalq sənəti nümunələridir. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının qədim, zəngin və geniş yayılmış lirik janrlarından biri sayılır sözlərdir. Özinəxəs poetikası, bəyati kimi qafiyə sistemi, çoxsaylı nümunəsi olan sayacı sözlərinin toplanması və nəşri sahəsində də Firudin bəy Köçerinin fəaliyyəti böyük olub.

ğna görə, folklorşünas alim Paşa Əfəndiyev Firudin bəyın sayacı sözlərinin toplanması və araşdırılması sahəsindəki fəaliyyəti çox ədalətli və qədrşünaslıqla belə ümumiləşdirib qiymətləndirib: «Firudin bəy Köçəri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində sayacı sözlərinin ilk toplayıcısı və tədqiqatçısı olub».

Firudin bəy Köçerinin folklorşünaslığı fəaliyyətinə aşıq yaradıcılığına aid araşdırmaları da dəyərdir. Mənbələrdə qeyd edilir ki, Köçəri öz ərvinədə külli miqdarda aşıq şeiri, dastan parçaları olduğunu yazırdı. Aşıqlar içərisində əla Firudin bəyi daha çox böyük el sənətkarı Aşıq Valeh mənəqləndirib. Maraqlısı budur ki, Aşıq Valehə bağlı araşdırmalarının nəticələrini Köçəri SMOMPK-da, «Kars» qəzetində və ən geniş şəkildə «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları» kitabında ifadə edib.

Ş.Məmmədovun yazdığına görə, xalqıq ədəbiyyatı başlıca ədəbi-estetik və bədii-millii sosial keyfiyyətlidir.

Xalqıyyə xidmət...

Ş.Məmmədovun yazdığına görə, xalqıq ədəbiyyatı başlıca ədəbi-estetik və bədii-millii sosial keyfiyyətlidir.

Əsləri arxada qoyaraq yazılı vəsələrlə, eləcə də yaddaşdan-yaddaş ötürülərək həlflərdə yaşayan şifahi və yazılı ədəbiyyatın mövzu-məzmun aktuallığını və ideya-bədii orijinallığını başlıca qənaətlərdən biri söz sənətinin (eləcə də incəsənətin bütün sahələrini) məhd milliliyi (bəşəriyyətdə), xalqıyyə və xalqın həyatı, mənavi dünyası, xalq yaradıcılığı anələri ilə sıx bağlı, əlaqəli olmasındadır.» F. Köçəri bu baxımdan çox müdrik bir ədəbiyyatşünas kimi həmin məsələni xüsusi nəzərə çarpdıraraq yazırdı: «Vəli bir müəmmil və sair ne qədər öz millinə yəvəq olsa, onun adət və xasıyyətləri üzə nəşvü nümə tapsa, milliyət qanı onun damarlarında nə qədər artıq cərəyan etsə, bir o qədər onun əsərlərindəki milliliyyət qoxusu və milliyət nişənişi artıq gürünəcək».

Bu və ya digər faktlar, məbui fikirlər və elmi araşdırmalar göstərir: Firudin bəy Köçəri professional ədəbiyyatşünas olmaqla yanaşı, həm də folklorşünaslıq sahəsində ilk olaraq folklorun başlıca və əsas xüsusiyyətlərini qələmə alıb; ədəbiyyatşünas alim folklorun bir sıra janrlarını, əsas cəhətlərini elmi cəhətdən dəqiq ümumiləşdirib; Firudin bəy Köçerinin folklorşünaslıq baxımından bu gün də elmi-nəzəri dəyərinə saxlayan fikirləri sayımla qeyd etməyi, həm də yazılı ədəbiyyatın ayrı-ayrı nümunələrinin (M.V.Paqif, F. Köçəri və b.) şifahi ədəbiyyatın ayrı-ayrı janrlarından istifadə faktlarını təsvir və təhlil edib; folklorşünas-pedaqoq ilk olaraq uşaq folklorunu toplayıb ayrıca toplusunda nəşr etdirib.

Əlbəttə, Firudin bəy Köçerinin görüdü işlərin miqyası çox genişdir və hesab edirik ki, bu işlərdən, həmçinin oğlu kimi, xalqın bələkləri yarılanaq. Böyük şəxsiyyət Firudin bəy xalqımızın zəman-zəman yadında qalır və yaddaşında yaşayan qələti simadır.

İradə SARIYEVA
Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kültür İnnovasiya və Mədəniyyətə Bakirlikinə Dövlət Dəstəyi Fondu-nun maliyyə dəstəyilə çap olunur.

Firudin bəy Köçerinin folklorşünaslıq elminə verdiyi töhfələr...

[Əvvəlki ötən sayımızda]

Deməli, F.B.Köçəri ədəbiyyatın öyrədilməsinə məhz folklor materialları ilə başlamağı zaruri hesab edirdi. Bu təbii idi, çünki folklor söz sənətinin başlanğıcıdır, şagirdlər bunlarla hələ alədə iken tanış olurlar, məişətdə daim eşidirlər. Tarixi keçmişini, dilini, vətəninə sevməni inkişaf etmiş millətlər öz şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini «kəmalı-söyq və diqqətlə cəm edib, ziqiyəmət etməyə kimi saxlayır və bəlatərləni ilk təlim və tərbiyəsinin onları (şifahi xalq ədəbiyyatını - Ş.M.) öyrətməklə başlayır». Köçəri «millətin hal və şöhrəti və özvi-məişətinə müxtəsər olub, onun dünya üzrə ne ömür yaşamasına şəhadət» verən, ağızdan-ağıza söylənmə ədəbiyyatı cəmləşdirib çapa verməmək, itib-batib gedə vəcib folklor toplaмаğı deyir sayırdı».

El sərətinə ilə qaytaran cəfəkeş...

Alimin qeyd etdiyinə görə, Firudin bəy Köçerinin folklorşünaslıq baxımından dəyərli fikirləri təkcə bunlar deyil. Onun yazdığına görə, atalar sözləri və məsəllərin xalqın tarixi təcrübəsi və həyatı ilə bağlı yarandığını

qeyd edən ədəbiyyatşünas nağılların çoxunun şadlıq ilə qurtardığını, qəhrəmanların belə və müsibətlərə düşər olduğunu, ağı div və əjəhalarla qarşılaşdığını göstərib, epik folklor nümunələrinin poetikasına yığcam şəkildə toxunub: «Onun folklorşünaslıq baxımından maraq doğuran fikirləri arasında nağıllara həyvanat qismisinin insana mənsub olan xasıyyətlərini ümumiləşdirib dəqiq səciyyələndirməsidir. Xalqın yaradıcılıq potensialını dəqiq müəyyənləşdirərək dəqiq dəyərləndirən ədəbiyyatşünas alim «sınadan oxunan nağıllarda millət özünə ayrı olan qəm və qüssəni və ya şadlıq və fərəhi, fil-cümle onun qəlbini ləbələb edən növbədən hissələri cəma avaz ilə oxuyub, öz dəruni hələlini və batini əlaməti cümliyə izhar edir» deyər nəzəri fikirlərini ümumiləşdirib. Firudin bəy Köçəri həm də folklor nümunələrini toplaмаa işinin ədəbi-nəzəri əsaslarını araşdırıb, prinsiplərini işləyib. Söz sənətinin iki növünün iki dəfə təsnifatı, növ və janrları barədə ədəbi-nəzəri fikirlər məhz Firudin bəy Köçəri tərəfindən qələmə alınıb. Geniş müşahidə, dərin tə-

dan, yanılmalardan, ağıcı sözlərdən, bayatılardan ibarətdir». Bu qism söz sənətinə «ədəbiyyatı - lisanı və ya əfvahi və yaxud el ədəbiyyatı» adlandırın F. Köçəri folklorşünaslıqda qəbul olunmuş iki xüsusiyyəti çox dəqiq müəyyənləşdirib: şifahi ədəbiyyatda nəql həyəkaləri tərtib edən və nəğmələri düzən müəyyən şəxs olmur, bunları yəradən və yoxdan var edən millət özü olur. «Bunlar ağızlarla söyləmək ilə ümumxalq arasında yayılıb intişar tapıb və nəsilbənəsil oğula və oğuldan nəvəyə keçməkdə olur». Firudin bəy Köçerinin folklor janrları haqqında fikirləri sırasındakı atalar sözləri və məsəllər bərədə mülahizələri «ə maraq doğurur».

Zəngin örəkli, ağıcı fikirlir Firudin bəy

Alim uzun tədqiqatdan sonra Firudin bəyın yaradıcılığını, elmi fəaliyyətinin məhiyyətinin ne olduğunu xalqqa çatdırı bilib. Onun yazdığına görə, zəngin həyat təcrübəsi və müşahidəsi olan pedaqoq vürğuləyib: «...Millət həddən ziyadə məsəl, hikmətəməz sözlər, tapmacalar icad edib ki, bunların vasitəsilə öz biliy-

Qarabağ elatında, Köçerinin doğulub boya-başə çaldığı mədəni mühitdə milli-mənavi dəyərlər üstünlük təşkil edib. Təbiiən zəkəli Firudin bəy Köçəri bu dəyərlərə seyrçi münasibət bəstəməyib, bunların məhiyyət və məzmununda diqqət yetirib. Bu xalq yaradıcılığı nümunələri sırasındakı sayacı sözlərin xüsusi etnoqrafik və tarix-etik, bədii-estetik, sosial-qiymətli əhəmiyyətinə dairindəndi.

Ş.Köçəri «Kərbəlayi Səfi «Vələh» taxellüsü adlı məqaləsində Vələhin Cənab oğlu Kərbəlayi Abdullanın və Baba bəyın müasiri olduğunu, Gülləbi kəndində təvəllül tapdığını, 60-70 illəcan ömür sürdüyünü, oxuyub-yazmağı Şuşa qəzasında kəsb etdiyini, «ülüm-məarifə və xüsusən şeir deməyə artıq dərəcədə meylü havəsi» olduğunu qeyd edib.

«Kərbəlayi Səfi mərhumun əşəri-müxtəliflərinin birisi də insanın məbudu ana bətinədə bir qətra uyuşmuş qəndən maye başlağıy, mürün-əyyam ilə dünyəyə gəlməsinə və yer üzündə nəşvü-nümə tapıb kərpəlik, uşaqlıq, cavanlıq, kişilik və qocalıq hədlərinə yetişməsinə və hər sınıu salın öz halü təbiətinə məx-

Ş.Məmmədovun yazdı-